

והחיים היו עשויים קרטון: הערות למצב הפרוזה העברית 2014-2015

אנסה להעמיד את הדברים בפשטות וישרות קודרת, והפעם בלא לפגוע באיש, אלא באשר נוצר צורך בהדגמה לשם תיאור – וזו תצומצם כאן למינימום האפשרי. כל הנסיבות המקלות נלקחו בחשבון – כולל המציאות ה"אנטרופית" של הציוויליזציה הישראלית (שיש מי שמכנים אותה "אשכנזית" או "ישראלית ממלכתית") המתפוררת והננזלת. והמותקפת מלגו ומלבר. זו עדיין לא סיפורת של מהגרים (למרות שיש סימנים בשטח, לדוגמה לילך נתנאל, 'המולדת החדשה'). מעיקרה, זוהי אולי סיפורת טרום מהגרית המתארת קיום שולי שבשולי באמצעות נראטיב רופף ועמדה קבועה של ויתור. כן, אני מדבר כאן על אודות 29 ספרים (פרוזה מקור) שראו-אור בשלושת רבעי השנה האחרונה והם מתגבהים על שולחני – על חלקם הייתי אמור לכתוב משהו ממוקד, לטוב או למוטב, ואיני מוצא מה אפשר מאוד שבאשמתי הוא הדבר הזה; אפשר להניח שהרצפטורים של המבקר קהו, שהייאוש הוא משקפת-אופרה שעניויתה נעכרו, אבל בה במידה אפשר מאוד שהפרוזה העברית הנוכחית, כנתינתה, מייצגת ומיוצגת על ידי כותבים רופפים, רופסים, בחינת כל בחור ורע אל המקלדת; סוג הכשל המזכיר את תופעת ה"נכד" בחסידות של סוף המאה ה-19, הללו שלא נמצא להם מקום או תפקיד על יד ה"טיש" המרכזי של האדמו"ר, והם יוצאים לקושש שאריות בפינות היותר מוצלות של ההוויה. גם כאן יש לפרסונות האלה שמות, ואנו נימנע מאזכורם.

הסיפור הוא תמיד דוגמאי – קיום רופף של משפחה חד הורית הנדרסת על ידי בעלי המעון שלה, מעסיקיה, הוריה מולידיה, והללו המוצאים לנכון לקיים ביקור לילי לאחר סימן לייזר של המטרה ("פנויה?" "ערה?") שלא לדבר על אותם שלא מקבלים שום סימן ויתתפכו על משכבם בבדידות

מזהרת (מצבם גרוע לאין שיעור); של ילדים פגיעים המחפשים דמות אב ומוצאים, במקרה הטוב, אבות רבים הגזים עם בוקר כחלום; אילו הייתה לכותבים תודעה מעמדית ולו כזית, ודאי ניתן היה לתאר מעמד של מעין לומפן-פרולטריון עירוני משכיל למחצה, ולתיאור הזה היה תוקף מצטבר. לפי שעה, אני כותב זאת בזהירות, דבר לא מצטבר: המרחב הכולל מעמד בינוני ובינוני נמוך מצופף וסבוך זה בתוך זה: לעיתים קרובות הקשר בין הבורגנות ה"מבוססת" יחסית לבין החלק החד הורי, הדרוס, הוא קשר משפחתי מדרג ראשון או שני (טל ניצן, 'את כל הילדים שבעולם').

קו השבר כבר קיים; הוא נוצר למעשה בימי המחאה העליונים (2011), כשנתבהר שהבורגנות, בעלת הבתים, העלתה בעיצומה של המחאה את שכר שברי הדירות שהיא משכירה – בעוד היא עצמה משתתפת ב"מחאה" בפועל ממש. למעשה נוצר פער, שלא לומר במפורש תהום, שהספרות הנכתבת ורואה אור כיום מסרבת להכיר בו, וליתר דיוק, חסרה את העוצמות הדרושות להתמודד עמו, בלא קשר עם יכולת הניסוח ואפילו העיצוב המילולי הפלאסטי:

"פה על יד קו הגבול התפרצו העיר והקיץ בכל אלימותם, להט מפויחה, נחשלים עיוורים מגיחים עם כל חילוף רמזור [...] מכאן הייתה פונה לנחלת יצחק, וככל שהתקדמה במובלעת זו של תל אביב בגבעתיים, הרגישה שהיא מעמיקה לחדור לשטח עוין. הרחוב היה שלוש הוויות שלא נגעו זו לזו. צד שמאל הטיח במהוגנות של צד ימין עליבות מזוקקת, מוחצנת, ברצף מוסכים, בזארים וחנויות קטנות ונואשות בין מגרשי חניה. ארגזי ירקות נטויים אל הכביש תחת שלטי מחיר מאובקים [...] ובאמצע, מתוך החלכאות הפרוורית, הזדקרו שלושת המגדלים ביוקרתם המאומצת, וכמו צורת קיום שלישית באותו רחוב נעוצה בשמיים מלובנים"

(טל ניצן, 'את כל הילדים שבעולם')

נא לשים לב: קטע זה נכתב על ידי משוררת ומתרגמת סיפורת ותיקה שזה לה ספרה הראשון בפרווה (גם כאן הסיפור הוא על אם חד הורית המייצגת קיום עלוב ושולי, ילד המחפש לו אב וכיו"ב – הפירוט אולי מיותר, מה שלא מיתר התבוננות מרוכזת בקטע המצוטט). חוששני מאוד שאילו

נתבעה המספרת לתאר עיירה מקסיקנית על גבול ארה"ב, התיאור היה זהה כמעט לכל פרטיו ודקדוקיו. סביר, אולי, להניח, שהמחברת הייתה משבצת בכל זאת אי אילו מקסיקנים עוטי פונצ'ו וסומבררו לצורך איור התמונה באלמנטים אנושיים או כמו אנושיים. אבל כאן – המרחב האנושי לא קיים, כאילו תבניות גיאולוגיות הן שיצרו במהלך אלפי שנים את המגדלים ה"נעוצים בשמיים ביוקרתם המאומצת" (סוף סוף רמז עקיף למאמץ אנושי).

כמובן שהמהלך הנראטיבי של הסיפורת הזאת כלל אינו מכוון לתאר את המערכת המשעבדת את הדמויות החד-הוריות האלה, גברים כנשים – לא את המוסדות הממלכתיים שענים צרה ורעה, לא את מקומות העבודה הדורסניים, לא את העובדה החותכת (ואחת היא מה יוגד מנגד) שאורח החיים הזה נתפש כסוג של כשל לא רק בעיני ה"רחוב" (מרוקן ככל שיהיה) והמרחב האנושי המייד, כולל המרחב המשפחתי. הרומנים הללו, מעצם הגדרתם וטיבם, מבקשים ליצור תיקון במצב הזוגיות, ולו גם בחינת טלאי על טלאי, שכן השוליים האנושיים המתרחבים והולכים מספקים דיי והותר יצורים פגומים או פגועים לחבור אליהם (דוגמא מובהקת: 'סילנד' מאת נגה אלבלך), והילד אולי ימצא לו תיקון בדמות של רבע אב. בן זוג חלקי או זמני וגם "פועלים זרים" שמציאת בת זוג ישראלית מהווה חלק מקרב השרידה שלהם, לא יחסרו. הדור השני והשלישי של המעמד הבורגני הארץ ישראלי קרס קומה מכל היבט של מעמד ודימוי-עצמי, ויצר (באופן לא מודע) חיבור עם פרולטריון עירוני. המערכת הסוציו-אקונומית כאן הפכה גם את רוב רובה של האינטליגנציה (בכוח, לא בפועל) לחלק בלתי נפרד מאותו לומפן-פרולטריון עירוני, שלדידו מגדלי הפאר שעל גבול תל אביב וגבעתיים הן תופעות גיאולוגיות, קיימות ועומדות מאז ומתמיד. אל המעמד הזה (שהיקפו, ללא ספק, מאות רבות של אלפים, כולל מורים, מרצים זוטרים, סוציולוגים, שרתים בדרגות שונות של המערכות הפינאנסיות והפרוטו-פינאנסיות המועסקים באמצעות חברות 'כוח-אדם' וכיוצא). מעמד עבדים מודרני יודע קרוא וכתוב, שבנסיבות מסוימות יכול לגלגל דימוי, לתאר מצב, לחבר סיטואציה ברמת מורכבות כל שהיא, לא פעם ולא פעמיים בחינת פועל יוצא של השימוש בדיאלוג אינטרנטי. ללא ספק: ספרים לא מעטים מהללו המתגבהים על שולחני, נראים כמו דיאלוג

אינטרנטי שנמתח לכדי 'עליה'. כמובן, האינטרנט אינו מכשיר מחולל פלאים כלל ועיקר: יכולת נראטיבית ואכספרסיבית עלובה אינה זוכה להשבחה ממילאית או מובנת מאליה, מכוחו ובאמצעותו (לילך נתנאל, נגה אלבלך, צר לי על הדברים האלה שמבקר חייב לכתוב באופן המפורש ביותר – ואני מתנצל מראש: זקנתי מכדי שאתור לי אחר עיסוק אחר, נינוח יותר). מעמד "עבדים" זה מרכיב את רוב מנינה ובניינה של הסיפורת שראתה אור בשנים האחרונות.

"גם אני יוצאת החוצה עכשיו, מוציאה עצמי בכוח מבין השורות. הנה, הדף מתנועע ורועד, הרווח שבין השורה האחת לזו שאחריה מתרחב, וכמו מתוך שפתיים קפוצות מגיחה פדחת אדמונית, אחריה נגלים פנים מנומשות, צוואר דק מזדקק מעל לדרך. זאת אני. [...] אני יושבת כאן וכותבת, סביבי קירות עמוסי ספרים, כל ספרי ספריית פועלים מאז הקמתה בשנת 1939 נמצאים כאן, שמורים ומסודרים על פי מועד הוצאתם. הדלת פתוחה כדי לרדל את ריח הספרים המאובק. עם הזמן מצאתי מקום שאפשר לפתוח בו גם חלון [...] התחלתי לשבת כאן באביב, ואט אט הגיע הקיץ, ואין בחדר מזגן, והאווור היחיד הוא דלת וחלון אחד צר מאחורי מדפי הספרים. לקראת הקיץ הבאתי מאוורר, והוא עזר לי להעביר את הימים החמים. הצטערתי שלא עשיתי את זה קודם, אם כי מי יודע, אולי החום הכבד הוציא ממני משהו טוב. עכשיו כבר סתיו, הסיפור הזה עומד להיגמר. זה מוזר, מוזרה גם הכתיבה בגוף ראשון שקפצה עלי פתאום, הרי איש לא ציפה שאופיע כאן פתאום [...] עכשיו אני מחבלת בטקסט. אין דבר, אנחנו לא נאיביים, הפוסט מודרניזם כבר חשף את כל התחבולות ואנחנו כולנו חניכיו המשוחררים" (עמ' 159).

הקורא המלכסן מבט עשוי לתהות מה פשר ה'יודוי' הפתאומי שתקף את כותבת 'סילנד', העוסק, אל נכון, בפקיד בנק מקשיש, בעובד זר סרבי, ובמורת בית ספר יסודי שהחליטה בוקר יום לא עבות אחד להתנסות בכיכוב, ממשי או מדומיין, בסרטים "כחולים". זאת מעבר לעובדה הנחרטת היטב, שהכותבת היא עורכת בבית הוצאה ותיק שהראה אור את "שלונסקי, בלו, שבתאי, בת מרים, שמיר, נבוקוב, ויניקוט הכל גברים" האם הקטע הזה בא ללמדנו שהיא עורכת, למרות שכעדותה לא קראה את

הספרים האלה? האם אמורים אנו לשנן היטב שספרות היא מצבור נורא של חנק והררי אבק? האם העניין הוא הזדהות חצי מודעת עם אותו פרולטריון-עלוב ושרבטני הכותב את ספריו בתנאים דומים לאלה שמתוארים כאן? רמז לחיבור הכרחי עם הפוסט מודרניזם? (לרצף הסיפורי של 'סילנד' אין שום קשר עם תפישות פוסט מודרניות עדכניות; רובו ככולו כתיבה תמה של מורת בית ספר יסודי, גם כשהיא "מתפרחת" כביכול). לשאלות אלו אין תשובה, לא חלקית ולא מוחלטת. מה שכן נהיר ובוולט הוא, שקטע מן הסוג הזה, אילו פורסם באתר האינטרנט כלשהו, היה מתקבל ללא ניד עפעף. ואולי כאן הגילוי (העצמי) הגדול: שאין שום הבדל גרעיני בין רומן הרואה אור בהוצאת 'עם עובד', סדרת ה'ספריה לעם', לבין מה שמכונה 'סטאטוס' בפייסבוק, אלא מידת החוצפה הפנימית, מה שליבוביץ ז"ל היה מכנה "מצח אישה זונה".

אני יכול לקבוע, כמעט ללא היסוס ופקפוק, שבחצי העשור הנוכחי, ודאי מאז המחאה הכושלת בשדרות, הסיפורת העברית קרסה קומה, לא רק מבחינה ערכית (זו, אמנם לא הייתה בגובה רם ונישא גם קודם לכן, וזאת בלשון המעטה שבהמעטה), אלא גם ובעיקר מבחינת ה"הון האנושי" המרכיב אותה. כאן ראוי לדייק: העניין איננו קריסה של סיפורת שנכתבה על ידי מעמד בורגני "יציב" לכדי סיפורת הנכתבת על ידי פרולטריון עירוני משכיל למחצה או לרביע; הכישרון, אומץ הלב הכרוך בהתבוננות ישירה אל פניה של המציאות והרב שכבתיות שלה, אינם עניין של מעמד סוציו-אקונומי במובן הפשטני (או אפילו המורכב) של העניין. הקריסה היא ערכית: אין לפרסונות הכותבות האלה, אפילו את מידת האומץ הדרושה לתיאור של הצפון ה"ישן" שעיצב סופר כיהושע קנז בשנות התשעים של המאה שעברה, על שלל דמויות השוליים שלו ('מחזיר אהבות קודמות', 'דירה עם כניסה בחצר' וכו'). ואולי לא האומץ הוא העניין, אלא היעדרה של איזו-שהיא מעורות מינימאלית במאטריה, בבסיס העיסוק בספרות העברית. איני מדבר על גנסיין, עגנון או ברנר חס ושלום – ספק גדול הוא אם סופרי הדור ה"עדכני" יצליחו לפענח את פירוש המילות. אני קובע כאן עם כל הזהירות הדרושה: ספק רב אם עלה או יעלה בידם להתמודד עם ה"צפיפות" המאפיינת את הטקסט הסיפורתי של יהושע קנז או ישעיהו קורן או עמליה כהנא כרמון או יעקב שבתאי – תהום

ערכית מפרידה בין סופרים שפער הגילים ביניהם הוא כמה עשרות שנים ואפילו פחות. אורח החיים שמכתיבה הציוויליזאציה הכלכלית בארץ, שדנה מאות אלפים לקיום מעורער, הנתון למשיסה מתמדת של קונגלומראטים כלכליים המשגרים כף יד חמדנית אפילו לארנקיהם המרוקנים של הללו ורודפים אותם באף ובחמה (מספרם של המתקיימים ב"יקום כלכלי מקביל" וחמקמק, מיני בעלי חוב שתפח, מגיע למאות אלפים).

מידת היושר מחייבת לציין חריג אחד בולט מאוד – 'בעלת הבית' של נעה ידלין – שאמנם ראה אור קרוב יותר לעידן המחאה בשדרות מאשר לעידנו (השימוש במונח עידן אינו מקרי) ולמעגל הדיון של הסיפורת העכשווית בה אנו עוסקים ברשימה זו. אין מדובר כאן בשום פנים בסופרת במוכח המחמיר והמחייב, אלא בעוד פליטה של התקשורת הכתובה, שלהגיגיה ואפיוניה החריפים לא נמצא עוד דורש – נהפוך הוא – קרב השרידה של התקשורת הכתובה תובע דילול של סוג הכתיבה הזה, וקבלת המגדלים ב"יוקרתם המאומצת" על רקע עליבות הסביבה, כתופעת טבע טקטונית, מוזרת מכל הקשר, ולו מקרי בלבד, אל בעלי ההון שהעמידו את המגדלים האלה. איכשהו, מעבר מן הסוג הזה הפך להיות טבעי ומתבקש, מעין איחוד כוחות בין הספרות והתקשורת (שבמרבית המקרים מעודדת מאוד את קיומה של ספרות הלומפן-פרולטריון, כל עוד האחרונה אינה דורכת על יבלותיו של מעמד בעלי ההון בו העיתונות תלויה). נעה ידלין ניצבת על קו התפר הבין גילי שבין הלומפן-פרולטריון המשרבט לבין המעמד הבורגני אליו היו משויכים רוב סופרי הדור הקודם – ובניגוד בולט, היא כן מודעת למה שנגה אלבלך מכנה "אבק". ספרה, 'בעלת הבית', היה אמור להיות גמר חשבון אכזרי עם אותה בורגנות מבוססת שכביכול תמכה במחאה ולמעשה חתרה תחתיה במסתרים, יד אחת עם השלטון והמערכת הכלכלית המתבססת על שוד גלוי לאור היום של מה שמכונה "קהל שבו". הסיפור נכתב מנקודת מבטה של הדמות היותר רופפת במשפחה (שהסתבכה באיזה מעשה רמייה כלכלי בקנה מידה שראוי להתכבד בו). נקודת השבר של הרומן (מעבר למיעוט הכישרון והיכולת הסטייליסטית) היא, שהסופרת עצמה הסתבכה כהוגן ביחס אמביוולנטי כלפי ה"עולם" הטבול בעושר עמוק ו'מאופק' אותו היא מתארת. לצורך כך היא עוקפת, לא פעם, את

הדמות הראשית, מה שיוצר, לפחות בעיניה היא, סוג של אירוניה. ובעיניו של הקורא – ניסיון לרקוד במקביל על יותר מחתונה אחת, שהרי גם נעה ידלין יודעת מאיזה צד מרוחה הפרוסה.

הצד החמור שבכל העניין, אינו ההישג או דלות ההישג של נעה ידלין, העובדה שזכתה בפרס נובל מטעם פולי הכינים המקומיים בספרות, אלא הספרות הנכתבת כאן בעשורים האחרונים (ואחת היא אם היא סובלת מנמיכות קומה ערכית, משום שהמצב לא היה שונה אילו הציבה עמדה עקרונית תקיפה ממעמקי מה שחוקרי הספרות הפוסט-מודרנית היו מכנים ("שוליות", "הדרה", "דטריטוריאליזציה").

מסוף שנות השמונים של המאה הקודמת חלה היפרדות בין השכבה המשכילית, המודעת, לבין הספרות הנכתבת כאן. היא הפכה להיות מהות סתמית, חסרת השפעה ועוצמות. מנהיגי הישוב היהודי בשנות העשרים והשלשים של המאה הקודמת יכלו להשתולל ולמחות כחפצם – כל השכבה המשכילית קוראת העברית ידעה שהתיאור בפרקי "המחרשה" ב"מכאן ומכאן" לברנר, וב"עד ירושלים" לאהרן ראובני, מייצגים אמת קיומית שעומקה שווה לעליבותה – וכמידת יכולתם רדפו את הסופר באף ובחמה, עד שנמצא הפתרון בחינת 'דאוס אכס מאכניה', בצירוף עזר קל מנגד (עד היום גורם לי תיאור האמנזיה הכרונית שתקפה את מנהיגי הישוב באשר לשלומו של ברנר ב"ביוגרפיה הרשמית", פרצי צחוק מתגלגל; הספר הזה, פרי עטה של כותבת הביוגרפיות הרשמית של מדינת ישראל, ניצב בחדר הקטן ביותר בביתי, והדף עם תיאור האמנזיה ממתין בסבלנות לתורו). אהרון ראובני לא הופקר לגורלו כברנר – ככלות הכול היה אחיו הבכור של אחת הפרסונות המרכזיות בקורפוס ההנהגה הלא רשמית של הישוב: יצחק בן צבי – והסתפקו בהדרתו, בדחיקתו לשוליים וב"דטריטוריאליזציה" שלו).

ההיפרדות הזאת של הספרות משכבת הבורגנות המשכילה והמשכילה למחצה, ראויה ללא ספק לדיון מפורט ונרחב במחולליה ומניעיה, ואולי לא זה המקום. הדיון הזה אינו פשוט, גם משום שיש לו מקדמים רבים של מראית עין ומשחק קבוע ב"נדמה לי" (מהתפתלויותיו של עמוס עוז

במשעול התלול לפרס נובל, ועד להזפותיו הנלעגות של אותו איש ממסד חבוט שכבר מעלה ירוקת – חיים גורי). חלק מקהל המשכילים-למחצה עדיין שומר אמונים לסופרים בני דורו המובהק (מא"ב יהושע ועד גרוסמן), משום שסופרים אלה מוכיחים חזור והוכח היכרות אינטימית עם אורח החיים הבורגני והכמו משכילי לדיוקי-דיוקיו, מעין פורטרט קבוצתי מיופה ומקושט בטעם טוב – או לפחות מה שנתפש בעין בורגנית עצלה כטעם טוב ואפילו מעין עומק תלת מימדי (מה שמצד עצמו מצריך כישרון רב וזהירות רבה בבחירת המילים). אבל מדובר, כאמור, בשכבה דקה מאוד של סופרים, ובקהל מתמעט והולך ומאבד את כושר הריכוז (אם תורשה פרפראזה על שירו הידוע של נתן זך). לקומץ זה של סופרי הבורגנות הארץ ישראלית לא התווסף אפילו סופר אחד מאז סוף שנות השמונים של המאה שעברה.

נסתפק, לפי שעה, בקווי המתאר האלה. כאמור, רוב הקביעות כאן נזקקות לאישוש, פירוט ותיאור נרחב, שכן מדובר, ללא ספק, בקו שבר בתולדותיה של הסיפורת העברית, שיש לו קצוות בתרבות העברית, וליתר דיוק, השבר במעמד הסיפורת העברית הוא קצה של קו שבר תרבותי בחברה שהפכה אטומה, גולמנית וטורפנית, על כל מאפייני האנומיה והאטומיזם, שכבר חדלה להעמיד פנים שהיא חברה "מערבית" נואו ליברלית המאמצת מסמנים של סולידאריות אפילו למראית עין. מה שקובע לעניינינו אנו: כל אותם סופרים, שמעולם לא היו משויכים למה שמכונה כאן לומפן-פרולטריון, ואינם ראשי דבריה של הבורגנות כעוז וכיהושע, נאלצו לסגל, בכוח או בפועל, את מאפייניה של ספרות זו. דוגמה מובהקת: ענת עינהר ('תמונת עירום'), המתאפיינת בסיגול חלקי של המעמד הנחות והפגיע שבמשוואה הישראלית. ניכר כאן שלא רק הנושא 'קרב קומה', אלא גם הסיפורים עצמם קרסו קומות אחדות (מדובר בקובץ של שלוש נובלות). נראה שהסופרת, שכה הצטיינה בספרה הקודם (שהלך בעקבות יהושע קנז צעד בצעד, בלא לאבד את ה'אני' שלה אף לרגע), איבדה לחלוטין את הצפון ובמידה רבה את ה'אני' הייחודי. לפחות בשני הסיפורים הראשונים, היא מתארת עולם שאינו מוכר לה היכרות ממשית-אינטימית, ואילו הסיפור השלישי, עמו יש לה חיבור חויתי ממש, אינו חורג מדרגה של סקיצה של יצירה בהיקף נובליסטי, שיכלה להמריא אילו צייתה פחות

לכללים נוקשים, כפויים, של נראטיב (ההולך ומשתלט כאן, על בסיס הדגם שמציג כתב-עת קוואזי מסחרי מסוג 'גרנטה', המהלך על קוראיו קסם של גליד קרח משונן: פוצע והופך מקץ זמן קצר לשלולית עכורה של מים וצבע בתודעה.

הדבר מצער כפל כפליים, משום שספרה הראשון עורר בי תקוות גדולות להמשך מפואר. אבל הקללה האמיתית, הסכנה הגדולה לשלומה וטובתה של ספרות זו, מצויה במקום הסמוי מן העין: צרורו של המעמד העירוני השלישי נקוב ככברה, ואין בכוחו לקיים ספרות זו אפילו למראית עין – במיוחד החמיר המצב עם תום עונת הציד הנצחית של המבצעים, שהורידה את מחירו של הספר הבודד לדרגת המחיר של גביע גלידה או מחזיק מפתחות שבקצהו בובה מיניאטורית. כסף של ממש לא ראו בתי הוצאה מהמהלך הזה, אבל מראית עין פיננסית הייתה לו. עם ביטול מבצעי ההנחות בצו ממשלתי חדלה להתקיים גם מראית העין, והכול קרקשו בקופות ריקות. המדינה, שהיטיבה להבין את המשמעות של מערכת החוקים החדשה, ביקשה בכל זאת לשמור על סוג של מראית-עין, ולפיכך הקצתה אי-אילו פירוורים לשימור ה"דינאמיקה", בצוותא עם ארגונים מעין וולונטאריים ("קרן תל אביב לספרות ולאמנות" והפרוטות הנלעגות שהיא מקצה בחסדה כי רב ל"פרויקטים" של בתי הוצאה) – מה שמבטיח את הוצאתם לאור של שלושה או ארבעה תריסרי ספרים בשנה. כך נשמרת מראית העין, בפיקוח צמוד של ועדות ממונות מטעם. בשלב הנוכחי – כשהסיפורת הנכתבת (וגם השירה) נמוכה מגובה דשא גם ברוח וגם בחומר – החורים במסננת כל כך גדולים, עד שכמעט הכול 'עובר' (כפוף לגחמות מקריות של חברי הוועדה הממונה). כמובן, אם תימלך הספרות הנוכחית בדעתה ותזקוף קומה, מייד ישתנו מימדי החורים שבמסננת. אבל כל עוד תלויים המגדלים על גבול גבעתיים תל אביב, ותושבי האזור אף לא קרבים לחסות בצילים (חוץ מעורב אחד הטובל בבריכה שלפני הבניינים, ככתוב), ותושבי המגדלים האלה ממילא עולים למעונם הישר מן החניון (כך שהם בלתי נראים), יוותרו הדברים כמות שהם, למרבית רווחתה של הספרות הישראלית העכשווית, שחיייה אינם קלים ממילא, ולמרבית רווחתה של הבורגנות שעשתה יד אחת עם סקטור הבארונים השודדים.

אין צורך לומר במפורש, שהיחידים שהפיקו נחת מן ה"שינוי" בחוקי המשחק, הם הסופרים ששימרו לעצמם קהל קוראים קבוע (יהושע, עוז, גרוסמן, שלו וכו'). סופרים שהם ממילא בחינת "עכברה דשכיב אדינרי" – הללו שממילא ישנים על הררים של ממון, הללו שלקוראיהם אין שום בעיה לשלם את מלוא מחירו של ספרם (יש להניח שהם חלק בלתי נפרד מתושבי המגדלים בגבעתיים). הללו הסופרים נזהרים מלדרוך על יבלות הציבור לא פחות מהסופרים המתגוררים באיזה כוך בשולי העיר (כבר ציינתי במאמר על א"ב יהושע, שהוא מוריד לאורך השנים, בעקביות זהירה, את המפלס הכלכלי בו מתקיימים גיבוריו [ראו דברי ב'דחק' ה]).

באופן לא מודע הפכה הסיפורת העברית מעין ראי שבור של החברה בתוכה היא מתקיימת: הנחלקת לעומק בין בורגנות ספרותית מבוססת ומעמד עירוני שלישי. כפי שהראיתי, מערכת היחסים מתבססת על הדרה הדדית; גרוע מזה, התעלמות שמתוך רמייה הדדית. אזורים שלמים בהוויה הישראלית אינם זוכים בספריו של יהושע לאזכור, ולו גם מקרי שבמקרי; וכאשר יהושע שם נפשו בכפו וממקם את גיבורת ספרו האחרון במעמקי שכונה ירושלמית מתחרדת "לעומק", הוא מקפיד להעניק לתמונה איכות לג'נדארית למחצה, ביזארית כדי רבע, ואורנאמנטית באופן המצביע על טכניקות הציור של מארק שאגאל בשיא קריסתו המתמסחרת. כמובן, כל מי שדר אי פעם אפילו בשוליו של אזור חרדי מעין זה שתיאר יהושע, יודע היטב שאין שום קשר, ולו מקרי בלבד, בין מה שיהושע מתאר לבין המציאות; היינו, לעשרות ביקורי קבצנים, מתרימים, מחזירי-בתשובה שעניהם מזרות טירוף, ושאר פגועי נפש (שהם חלק מן הקהילייה) ורירם זב על זקניהם. התמונה שמציג א"ב יהושע מזכירה, מבחינות רבות, את ביקורו של שר החינוך (שנות ה-60) בבית הספר היסודי בו היה לי הכבוד ללמוד: עשרות פועלי עירייה פשטו על המוסד שעמד על גל זבל פשוטו כמשמעו, ושיוו למקום צביון מלוקק, ואפילו שלחו חלק מן התלמידים הביתה לבל יתגלה שצר המקום ולומדים בו במשמרות. וגם כמה מורים אלימים הוצאו לחופשה כפויה – ורק אלי גרבש (ז' 2) חמק מעינו הפקוחה של המנהל, ניצב על הגג מוכן ומזומן להשתין על קרחתו של השר זלמן ארן לעת כניסתו בשערי בית הספר – אל יהא הדבר קל בעיניכם, הוא אצר את השתן יומיים רצופים. ואף לא פגר חתול אחד! שמעתם מימיכם על

שכונה חרדית שאין בה פגר של חתול? למרבה המזל בוטל הביקור, ובית ספרנו האהוב חזר וקיבל תוך ימים אחדים את צביונו הישן.

התיאור של א"ב יהושע את השכונה החרדית הוא סוג של כפר-פוטיומקין שכזה, שתפקידו לנתק את העלילה מכל הקשר סוציו-כלכלי או אפילו קיומי.

כעבור שבוע חזר המורה לחקלאות והעניק לאלי גרבש סטירה מצלצלת, מה שהחזיר סופית את מהלך החיים בבית ספרי אל הרוטינה השגורה והמורגלת של הקיום בשולי-שוליה של הוויה חרדית פרועה, שלא לומר במפורש, מוטרת. על זיוף המימזיס בספריו האחרונים של א"ב יהושע כתבתי ארוכות במאמרי האחרונים. עקרונית, אין כאן נזק מופלג; מבדה רעוע הוא כתר מתנדנד על שיניו של קבצן, ואני עצמי חושד, ש"עיגול הפינות" הזה הפך להיות חלק מ"קסמו". קוראיו של א"ב יהושע מקבלים עליהם את העולם השקרי, ממש כפי שקוראי ברנר בזמנו קיבלו והפנימו את האמת הקיומית האכזרית שעיצבה המציאות בירושלים, בארץ ישראל ובגולה, בעשור הראשון של המאה שעברה. הקורא (הבלתי מודע) לומד ומפנים אט את נחיתות ונלעגות תפקידה של הספרות. העניין הוא, כמובן, הפער בין התפקיד ה"היסטורי" שלה, בחינת "הצופה לבית ישראל" – הפער הגדל והולך בין תיאור המצב (גם בכסות מוחלטת של בדיון) – לבין הטפות המוסר התפל שהא"ב יהושעיים והחיים גורים משמיעים חדשות לבקרים. בעיקר עלוב מצבו של יהושע, שהטפותיו מזכירות את מסמני ה'זאנר הארצישראלי ואביזרייהו' מימי ברנר, בהיפוך טראגי בורלסקי של הנסיבות: כביכול, פתרון שאלת חייהם של יהודי-הגולה ימצא במדינת בארונים שודדים מעולם שלישי שכבר מעלה ירוקת של פגרים, בה מחיר החיים זול-זול, כמדינה שבה אנו שורדים, כמידת יכולתנו, כיום הזה. ודאי הוא שאין הבדל ערכי רב בין התיאור המזיף-מציאות של יהושע לבין התיאור של סופרי ה'זאנר הארצישראלי ואביזרייהו' (אמנם, א"ב יהושע מוכשר לאין שיעור בהשוואה לנציג מושבות-הברון בספרותנו, האדון סמילנסקי, מה שאינו נזקף לזכותו של יהושע כלל ועיקר).

אנו עדים לפיצול המרחב הגיאוגרפי והאנושי הארץ ישראלי, לשני חלקים העומדים זה אל גבו של זה ונשמרים מכל מגע. למעשה, גם קביעה זו היא פיקציה מוסכמת מראש – גם המרחב שבו מתקיים "המעמד השלישי" של הפרולטריון העירוני המשכיל, רובו ככולו אינו ברשותם אלא ברשות המעמד הבינוני-גבוה, הצובר נכסי דלא ניידים כאילו כפאו השד – והמעמד השלישי הנ"ל משלם במיטב כספו בעבור זכות הישיבה הזאת בשולי הערים או בחורבות שבמרכזי הערים, ואם לא בכסף – בכשר (כפוף, כמובן, לאטרקטיביות הסקסואלית של השוכרת, אם ממין נקבה היא). תיאור מעניין מאוד של סיטואציה מעין זו מופיע דווקא ברומן החשוב של יובל שמעוני, המתרחש בשנות השלושים של המאה הקודמת ('קו המלח'), מה שמוכיח שליישוב היהודי בארץ ישראל יש עבר עשיר ומצטבר כגל הזבל עליו ניצב ה"אלמה מאטר" היסודי שלי, ומעט מאוד עתיד (בית ספרי הפך להיות מוסד חרדי לבנות העיר). לכל הנתונים הללו יש כמובן השתמעויות סוציו-כלכליות חמורות, אבל לעניינו חשוב קו פרשת-המים של המחאה בשדרות, שהולך ומסתמן כמין טקס היטהרות קולקטיבי – לו היו שותפים גם הבורגנות המבוססת החצי-משכילה, וגם המעמד השלישי העירוני בחינת תרנגול כפרות קולקטיבי.

האם יש לכל המתואר כאן השתמעויות בשדה הספרות? התשובה היא: ללא ספק. כבר דיברנו על הפיצול הפנימי בין ספרות מכוונת בורגנות משכילה למחצה זו, שהשכילה לצאת נקייה מן החשבון הלאומי שהתקיים כאן כביכול ולמראית עין בתחילת העשור, לבין ספרות המתארת את המצוקה הקיומית של ה"מעמד השלישי" המשכיל (אגב, אין להוציא מכלל אפשרות שמנהיגי המחאה עצמם משויכים לאותו מעמד בינוני-גבוה, ושהם עצמם, בחכמתם כי רבה, השכילו להוציאו טהור-וזה). טרם דיברנו על הליכים של פיצול פנימי בתוך המרחב הספרותי (הסדוק ממילא). קיימת, למשל, קבוצה קטנה של סופרים (בעיקר סופרות), המבקשת להתקיים בשני יקומים מקבילים: הסיפורת העברית והסיפורת האמריקאית, לאמור: כתיבת החוויה הישראלית באנגלית לקורא אמריקאי עכשווי, ו/או תיאור החוויה המהגרית של ישראלים בערים מרכזיות בארה"ב. אמנם, מספרם (היחסי) של קוראי הספרות האנגלית נמוך מזה שבארצנו, אבל ה"חיים הספרותיים" במדינות כארה"ב או אנגליה מוסדרים היטב

ומאפשרים קיום בטוח ויציב לאין שיעור בהשוואה לזה הקיים כאן. מדובר, כמובן, בסיפורת שעל גבול הטריטוריאלי, שכתבתה בעברית (במקביל), צולעת ומבולבלת ומלאה אמריקניזמים בתרגום פשטני, ויחד עם זאת, ההיגיון אומר שיש מקום לתופעה מסוג זה בחברה מהגרית דו-כיוונית כחברה הישראלית (החלוקה הפנימית בספרים תואמת לנאמר לעיל: מחציתם קיום מבודד בארה"ב ומחציתם סיפורים מארץ ישראל – ובהחלט יכול להיות שקורא אמריקאי יגלה עניין בחיי היומיום של חיילות בצבא הישראלי משלוש שכבות אוכלוסיה שונות, על הקונפליקטים הבין-מעמדיים הנרמזים, חזור שוב, נרמזים ותו לא, ועל הפוזיציות הביזאריות שמספק בשפע השירות הצבאי כשלעצמו).

נחזור אל ההחלטה העקרונית לסמן תהליכים ולא להצביע במפורש על הכותבים. נסתפק בכך שנקבע שהספרות הנוכחית, גם במצבה העלוב והבזוי, לא הפסידה הרבה מהגירה מנטאלית זו, ואין בה כדי להטות את הכף לחיוב או לשלילה – אבל התופעה אינה סתמית, היא סוג של נתיב בריחה או שסתום לחץ.

לא טוב מזה, ולמען האמת, גרוע בהרבה, הוא מצבה של הסיפורת של יוצאי הדתיות הלאומית. בשנה האחרונה ראו אור כמה ספרים הלכודים באותו משולש של צבאיות (לפעמים חצי רשמית), אמוניות ושטחים. למרות שהשלטון מספק לקיום הזה הגנה של בועה המסלקת מעליה כל עניין של מצוקה כלכלית או בעיית מגורים, ומעניק מראש למתיישבי יהודה ושומרון מעמד של בורגנות אמידה, וכמידת יכולתו מעמיד לה אינקובאטור ביטחוני להתקיים בו, עדיין רב החיכוך הפנימי בשאלות של דת ואמונה, עדיין רב החיכוך עם הצבא וחוקיו, ועדיין אויב חסר-פנים אורב בין ההרים שמסביב ומעמיד סוג מוזר מאוד, כמעט בלתי-מתקבל על הדעת, של "חיים על קו הקץ", בלא לוותר, כמובן, על ההשתמעויות האירוניות של המושג.

הקבוצה האנושית הספציפית הזאת של צעירי יו"ש לכודה אפוא, במצב בלתי אפשרי. כמובן, לאומרי ה"הן" ולצייתנים אין שום קונפליקט עם הקיום הזה, המפוקח היטב גם על ידי הסביבה המיידית וגם על ידי הנהגה

רבנית קישחת. זו, מפקחת היטב גם על תקופות השירות הצבאי, שירות שאינו מאפשר את פרקי ההתפרחות וההשתוללות הקולקטיבית שהצבא מתיר, לפרקים, לחייליו. חיילי פלוגות ההסדר נתונים למשמעת ברזל צבאית מחד גיסא, ודתית מאידך גיסא. גם לאחר הפרק הצבאי נתונים החיילים למשמעת ברזל, אם במסגרת הישיבות ואם במסגרת האינטימית הכפויה של הישובים ביו"ש, ואינם יכולים ליהנות מן האנומיה והאנונימיות של הערים שמן העבר השני של הקו-הירוק. פוטנציאל הקונפליקט הוא נפיץ מאוד, ונוגע גם לפוטנציאל "ההשתדכות" והזוגיות העתידית, שאולי אינו חמור ומדוד כבחברה החרדית או החרדית-לאומית, אבל עדיין יש משמעות רבה לכרטיס הטווחים האפשרי של מי שמורד במערכת.

הלחץ לקונפורמיות הוא כה גדול, עד שכל חריגה זוטית ממנו, או מפורמולות ההתנהגות ה"מופתיות" הנהוגות בצבא, יוצרת שבר פנימי באחדות של קבוצת החיילים הספציפית, או קבוצת המתיישבים. מבחינות רבות, יכולה הייתה הספרות המתארת את ההווה הזאת, לחזור לנקודת הפתיחה של 'ימי צקלג' לס. יזהר, או לסיפורת ההתחלתית של שמיר, או אפילו ל'התגנבות יחידים' של קנז. אך הואיל ויכולת הקריאה של הסופרים הנ"ל בכתבי יזהר, זהה פחות או יותר למקרא טקסט באשדודית מימי הבית הראשון (ככלל, היכולת להתנסח בעברית מודרנית בקרב בני הישיבות, דלה באורח מפתיע), ממילא אין ולא הייתה להם שום נקודת מוצא. למעשה, רוב רובם של סופרי הדתיות הלאומית התפקרו בפועל ממש, אבל המגבלות המתוארות לעיל נותרו כשהיו, ואיתן גם הנאמנות, לפחות החלקית, לעולם ש"נטשו" כי לא אצרו כוח להתקיים בו רגע אחד נוסף. כך, למשל, אחד הרומנים האמורים, "מאזן" את תחושת הרווחה וה"חופש" שמקנים החיים האנונימיים בעיר הגדולה, עם דמות נגדית הנאחזת בציפורניה בהתיישבות העומדת בפני פינוי, וזאת למרות התיעוב המפורש שחש כלפי זוגתו וחלק מחבריו המתנחלים, המתעקשים לקיים אורח חיים בורגני על סיפו של הר געש לוהט. בשני המקרים, ובשני המצבים, המחוללים הם רגשי אשם. אחד מהם יוצא מהמעגל למרות רגשי האשמה (הוא הסתבך בהרג מיותר בפעולה צבאית, כצפוי לחלוטין מרומנים מן הסוג הזה), והשני נשאר מטעם היותו בעל משפחה "כבדה",

שסידור מחודש שלה במסגרת הקן-הירוק אינו עניין פשוט או מובן מאיליו. המהלכים ברומן הזה כל כך צפויים ואוטומטיים, עד שזיהויו המפורש הוא חסר טעם. רומן שני, חריף ומוקצן לאין שיעור מבחינת התנסחות, פוטר עצמו מכל קונפליקט ממשי עם המסגרות, ועוסק בקונפליקט פנים קבוצתי עם דמות שמאמצת לה דווקא חריגות דתית סגנון פנחס שדה (בזמנו, וזו עדות ממקור ראשון, שדה הילך קסם על בני ישיבות רבים), וה"קבוצה" אליה הוא משויך אינה נועצת ברכניה אלא, בפשטות, מכה אותו מכות רצח. הבחור נשאר במסגרת הדתית (ממנה אינו יכול להינתק; כל מי שקרא אי פעם פנחס שדה יבין) ומתכנן נקמות איומות במכיו. הקבוצה השולית שאימצה אותו (המתקיימת באחת הקריות) מכילה חריגים נוספים. אין מדובר ברומן שעובד בתוך המרחב הטבעי שלו (יו"ש), אלא במרחב מקביל. דווקא משום מזעור השקף (בהשוואה לספרו הקודם של הכותב), וההתמקדות בכמה דמויות ספציפיות, הוא אמין יותר ואוטומאטי פחות, והכתיבה עצמה (השאולה כאמור מהסיפורת הווידוית-אכסטאטית של שדה, למרות ההכרזה שהסופר פועל בהיקף המגנט של תומס ברנהרד) נהנית מעצמה. אבל טוב, מדובר בשולי האירוע ה"גדול" המכונה "ההתיישבות היהודית ביו"ש". ועדיין, הספר וכותבו ראויים לאזכור מפורש של כבוד (יאיר אסולין, 'הדברים עצמם').

במהלך השנה ראו אור עוד כמה ספרים שזה נושאם, רק שהם נכתבו בידיים "קשורות" ובלשון סטרילית לחלוטין. קיום בתוך אינקובאטור בפיקוח רבני הדוק, והנהגה פוליטית-דתית המעורבת בכל סוגיות הקיום היום יומי, ודאי אינם מאפשרים שום כתיבה "משוחררת", שהיא תנאי ראשון והכרחי לכל בוננות פרספקטיבית באורח החיים הזה, המוכתב מגבוה לפרטיו ודקדוקיו. למעשה, מי שלא מתנער מן המשמר ההדוק הזה, אין לו שום סיכוי – ואם יתנער, ידון את עצמו לקיום דחוק של מעמד-שלישי מחוץ לאינקובאטור. אלא שגם הטובים מבין הפורשים, נותרו קשורים בטבורם לעולם שננטשו, או המירו את סוג האלילות אליה היו משועבדים באלילות מסוג אחר, טבולה בפוליטיקל-קורקטנס ופוסט מודרניזם סטרילי (הדוגמא המובהקת ביותר ואולי הרת הפוטנציאל שבכולם הוא ללא ספק דרור בורשטיין). אבל גם תומכיה המובהקים של ההתיישבות ביו"ש מקרב הספרות בת הדורות הקודמים (מדוגמת משה שמיר ונעמי פרנקל) לא עמדו במשימה, ולא ניסו

אפילו לעצב את הרומן הגדול, הקובע, של מה שלדידם היווה תנועת התיישבות בעלת פטינה קוסמית אמונית. לגבי נעמי פרנקל, מדובר ללא ספק בסופרת טריוויאלית מן היסוד (נדמה לי שזה המקום היחיד בו אני מעמיד אופוזיציה לקורצוויל ז"ל). משה שמיר הוא כבר אופרה אחרת – כתיבתו השביחה מאוד בשנותיו האחרונות ('יונה בחצר זרה'), וסביר להניח שהיה בכוחו להעמיד מקבילה חלקית של מה שהיה 'ימי צקלג' לדור תש"ח. אבל העובדות מלמדות שהוא ביקש לגונן על מפעל ההתיישבות הזה כגונן על אפרוח. וודאי הוא שלא רצה לבוא בקונפליקט עם רבניו ומנהיגיו. כמי שצבר ניסיון רב עם ספרות-מטעם (ספרות סובייטית מימיו בשמאל הקיצוני), הוא הבין וידע שערכה של זו אפסי לחלוטין, וזה יהיה גורל ספרו על ההתיישבות בשטחים, אילו נכתב בסגנון הרומן הסובייטי נוסח 'הרון השקט'. עניין נוסף, שכנראה חצץ כחומה בין הסופר לבין המאטריה, היא העובדה שהוא היה ונשאר סופר חילוני, מה שלא באמת איפשר לו לאמץ באורח לא ביקורתי את ה"קוקיזם" (תורת הרב קוק) הפרוע שהוא נר לרגלם של רבים ממתיישבי יו"ש. יהיו הגורמים והנסיבות אשר יהיו, ספרותנו אמורה להמשיך ולהתקיים ללא תיאור המהלך הקריטי הזה בתולדותיה העדכניות של הציונות.

גם כאן אנו חוזרים ונוכחים בכך שהספרות מקפידה לפעול מחוץ לקווי השבר המהותיים של החיים בארץ, ומחוץ לאזורי הקונפליקט המפורר והמפלג – לא התייחסות ישירה, התבוננות בעין הסערה, וגם לא התייחסות צדדית או משנית, עקיפה. הרקע נאטם והולך, מסגרות התמונה נסגרות והולכות. היעדר הזיקה בין העולמות השונים והמקבילים, בהם מתקיימות שכבות החברה הישראלית, היא בחינת עובדה מוגמרת. יותר ויותר מתבהר שלספרות הישראלית אין שום תפקיד ממשי – מעבר להיותה, אולי, מקלט זמני לחוליות היותר רופפות בחברה, כותבים כקוראים, הללו שחייהם הגיעו, אולי, למבוי סתום קיומי או פיזי-כלכלי – ושהחיברות שלה הוא עניין מוקשה, עניין למיקרו דראמה כלשהי המדווחת על אודות 'חיבור' צולע בין אם חד הורית לבין איזה יצור מבודד שחייו הגיעו לידי מבוי סתום, או מורת בית ספר יסודי שה"מיניות" שלה (ישמרני האל, מה עוד ניטל על ישיש לעבור כדי למלא את תפקידו כמבקר) מקבלת ביטוי באמצעות פורנוגרפיה עצמית המסכנת כהוגן את העבודה המקיימת אותה

(אמנם, ה"סופרת" מקפידה לסגר את הסיפור בלא להמתין לתוצאות ההכרחיות של העניין הזה). כמובן שאיני פוסל מראש מצבים כאלה, אם הם פועל יוצא של התערעורת נפשית או קיומית, אבל דבר מזה אינו מתואר ברומן של נגה אלבלך הנ"ל.

חשוב להדגיש: הספרות העברית של ימינו אינה מנהלת שום מהלך אופוזיציוני ממשי כנגד הגורמים המחרבים והמערערים את המדינה ומידת אירלואנטיות שלה נחשפת והולכת ככל שחולף הזמן. למעשה, הספרות, ובעיקר הסיפורת, מנהלת קרב-שרידה קיומי במעט האמצעים שעוד נותרו לה, הכוללים, מלבד התרומה הצייקנית של המדינה גם את האינטרנט, שהוא סוג של כאוס מילולי המצטיין בעיקר בתמאטיקה מפזרת, ציבור מקרי הנקרא להתלכד ו"לתרום" להמשך קיומה של הספרות, או לפחות לתרום למימון ספרים ספציפיים שסביר להניח שיהיו להם מהלכים, מעין חזרה אל ה'פאראנומראטורים' (החותמים מראש) של תקופת ההשכלה וחיבת ציון. הנקודה העיוורת שבכל הסיפור היא שהאינטרנט, על ריבוי במותיו, אינו יכול לספק חווית קריאה או להבטיח ריכוז לרוב-רובו של ציבור קוראי הספרים. האינטרנט יכול להבטיח אינטראקציה חברתית, פוליטית, פלטפורמות מסחריות או מסחריות למחצה, קוריוזים, וידויים אישיים מתומצתים לתריסר שורות או פחות, או "ספרות" בהיקף ובקנה המידה של הוידוי המשורבט שהעמידה גב' אלבלך בסוף הרומאן שלה. אל נשכח לרגע: ספרות איננה ז'אנר אינטראקטיבי – הקורא אינו אמור להגיב כלפיה מיידית, מה שמפר, כמובן, את חוקי המערכת האינטראקטיבית מן היסוד. התוצאה היא, שהאינטרנט, כפלטפורמה, מבטל בעיקר את עצמו ואת האפקט שלו, בכל מה שאמור בספרות. למעשה, תהליך האזילה של קוראי הספרות רק התעצם, עם האינטרנט ובלעדיו – ואין הוא יכול להבטיח אלא מראית עין של דינאמיקה. הדבר היחיד שיכול להיאמר לזכות הפלטפורמה הזאת הוא, שהיא לקחה על עצמה, כמידת יכולתה ופיזור דעתה, את התפקיד האופוזיציוני שהיה עד העשורים האחרונים בבלעדיותה של הספרות.

אני מניח שהספרות תוכל להמשיך ולהתקיים (כלומר, לקיים את הבעירה הפנימית המפרנסת אותה), אם תחדל להתמודד במישור הציבורי הגלוי,

ותעבור לקיום חשאי למחצה ונפיץ כדבעי. לשם כך עליה לוותר על רוב הפוזיציות הפומביות שלה – כולל האינטרנט, על ברכותיו וקללותיו – ולהתחבר למעגל מוסכם ומצומצם מאוד של קוראים ושוחרים שזה, הספרות, עניינם המרכזי, ולפתוח בהליך דה-לגיטימציה עמוק ובלתי מתפשר מול סופריה ה"ייצוגיים" (מעוז וא"ב יהושע ועד גרוסמן וגורי, המקיימים בלי הרף יחסי "תן וקח" עם המציאות הדורסנית ועם השלטון, גם כשהם עצמם נפגעו העיקריים – שוב, גרוסמן). כמבקר, אני יכול להעיד במנוחת נפש על כך שנוקם של ספריהם האחרונים עולה על תועלתם, ושספרותנו לא הייתה ניזוקה כהוא זה אילו לא ראו אור ספריהם האחרונים של הפרסונות הנ"ל. נהפוך הוא, ואולי היינו נפטרים סופית מן הפרסונה המקודשת ששמה מנחם פרי, שתתכווץ לה סוף-סוף בפינתה, אכולת רימה. ולא פחות חשוב – על הספרות לחדול מכל קשר עם המערכת הממונה על התרבות, המתפקדת יותר ויותר כמוכת כלבת מנטאלית.

גבירותיי ורבותיי, מידת היושר מחייבת אותי להצהיר, שלפחות 3 ספרים שראו אור במהלך השנה האחרונה, חוצים את קווי השבר הערכיים, לחיוב ולשלילה: ספרה של גלית דיסטל ('טווס בחדר המדרגות') ודאי היא מתבלט כאחת היצירות המרכזיות והיותר ערכיות של השנה, אילו ידעה הכותבת לא רק לכתוב, אלא גם למחוק – או במילים אחרות, אילו היה לה עורך שהיה מחליץ את הספר משילייתו המדממת. אבל גם במצב זה מדובר במספרת הראויה למעקב צמוד (בהנחה שנתרו לה עוד מילים לכתוב). גם סופרת בשם אור ארנסט ראויה למעקב זהיר ואוהד, למרות שאינה חורגת מהדפוס הדוגמאי של המשפחה שעל סף התפוררות (אבל האווירה טראגית יותר וסתמית פחות); הספר השלישי, שהוא שילוב מבעית של ספריהן של אלבלך ושל טל ניצן, שהתנפח למימדים של גוויה ענקית כבמחזה הידוע של יונסקו, כשכל זה מרוח בשכבה עבה של מרגרינה לבישול סגנון אמילי ושרלוט ברונטה (מאיה ערד, 'העלמה מקזאן'), פסול מעיקרו של דבר אפילו להסקת התנור.